

Communiceren met kleuters

Over wiens perspectief en wiens agenda hebben we het?

Door Anja Tertoolen

Leerkracht: Weet je waar we over gaan praten? Over school. Daar gaan we over praten. Hoe vinden jullie dat?

Elke, Sofie, Bas, Jorn en Caspar (door elkaar):

Leueueueuk...

Caspar: Superleuk

Leerkracht: Superleuk nog wel...

Jorn: Super, super, superleuk

Leerkracht: Ja? Vinden jullie school wel leuk?

Elke, Jorn en Caspar: Jaaaaaaa

Sofie en Bas: Ikke niet!

Leerkracht: Ehm... waar zijn jullie goed in op school? Jorn?

Het voeren van gesprekken met jonge kinderen, als een communicatievorm, is een essentieel onderdeel van de dagelijkse onderwijspraktijk. Bovenstaand fragment is ontleend aan een kringgesprek tussen een leerkracht en vijf kleuters in groep 2 op initiatief van de leerkracht over 'wat vinden kinderen van school?' Een dergelijke vraag aan kinderen past in een hedendaagse visie op onderwijs aan jonge kinderen: kinderen hebben bepaalde opvattingen en kennen betekenis toe aan mensen en zaken waar ze mee in aanraking komen. Deze opvattingen doen er toe en kinderen hebben het recht om deze opvattingen kenbaar te maken.

Ruimte bieden aan kleuters in deze dan ook vanzelfsprekend, maar nog geen garantie dat er naar hen geluisterd wordt. Niet omdat de wil van degene die in het gesprek betrokken is daartoe ontbreekt, maar omdat horen wat kleuters te zeggen hebben, niet zo eenvoudig is.

Beroepshalve in gesprek met kinderen

Een leerkracht dient zich bewust te zijn van zijn eigen perspectief en dat deze de wijze waarop hij of zij naar kinderen kijkt en met hen interacteert, sterk beïnvloedt (Engel, 2005). Maar een leerkracht dient ook te weten wat er aan kennis en visies met betrekking tot de kinderlijke ontwikkeling beschikbaar is en wat er speelt aan vraagstukken en dilemma's op dit terrein. Een

van deze vraagstukken heeft betrekking op het horen van jonge kinderen. Hoe doe je kinderen recht om ze zelf aan het woord te laten? Dat recht is tenslotte vastgelegd in De rechten van het Kind (art. 12 en 13). Ook zijn wereldwijd tal van onderzoekers, zowel als beroepsbeoefenaars die met kleuters werken met elkaar op zoek naar mogelijkheden om jonge kinderen een stem te geven. Het gaat hier nu niet zozeer om specifieke leergesprekken of kringgesprekken, maar om gesprekken waarin kinderen de ruimte wordt geboden om hun opvattingen en meningen te ventileren, bijvoorbeeld over onderwijs

Met aandacht luisteren

Gesprekken waarin kinderen wordt gevraagd naar persoonlijke opvattingen moeten plaatsvinden in een ruimte die door kinderen als natuurlijk wordt ervaren. Op school is dat bijvoorbeeld de klas, te midden van andere kinderen. Bij voorkeur niet in een aparte ruimte of op de gang, waar het 'lekker rustig' zitten is. Kinderen apart nemen creëert al snel een uitzonderings-situatie ('laboratorium-setting'), door kinderen vaak geassocieerd met een testsituatie. Ook jonge kinderen worden tegenwoordig al vroeg geconfronteerd met specifieke opstellingen in de klas of het speellokaal (!), waarin ze in een toets moeten laten zien wat ze waard zijn, of wat ze in huis hebben. Geruststellende opmerkingen van de kant van de leerkracht ten spijt. Kinderen weten (helaas) wel beter: goed presteren is heel belangrijk. Natuurlijke situaties doen zich volop voor in de dagelijkse onderwijspraktijk. Tijdens allerlei werk-

en speelsituaties al dan niet aan een tafel, waar groepjes kinderen bij elkaar zitten, vinden veelal boeiende uitwisselingen plaats, waar veel interessants passeert voor de betrokken kinderen en (als de kinderen hem of haar toelaten) de leerkracht. Bij voorkeur dus in kleine groepen, waar alle kinderen aan bod kunnen komen en de leerkracht ook werkelijk naar kinderen kan luisteren, zonder ondertussen vooral bezig te zijn met het erbij houden van de rest van de groep. Een leerkracht die ondertussen regelmatig opmerkingen plaatst als: "Steven, zit stil; Saskia, blijf van Ineke af; vertel maar door, Daniël" en dus wegstapt van Daniël en onderwijl ook nog naar sommige kinderen gebaart, geeft Daniël niet het gevoel dat er met aandacht naar hem wordt geluisterd. Hoe begrijpelijk de acties van de leerkracht op zich ook kunnen zijn.

Kinderen de ruimte geven om met elkaar in gesprek te gaan, dan wel gebruik te maken van gesprekssituaties die de kinderen zelf creëren, betekent ook dat niet alle kinderen evenveel aan het woord zullen en kunnen zijn. Uiteraard speelt taalvaardigheid een grote rol en deze is bij jonge kinderen vaak niet in gelijke mate ontwikkeld. Maar dan nog uit het ene kind zich gemakkelijker dan het andere. Daarin

zijn kinderen niet anders dan volwassenen. Een leerkracht ziet voor zichzelf vaak een rol weggelegd om alle kinderen

aan bod te laten komen, bijvoorbeeld door beurten uit te delen. Toch past de leerkracht in dit soort gesprekken wel enige bescheidenheid. Kinderen kunnen zich richten op, of zich gesteund weten door klasgenoten, zonder dat deze zelf een directe bijdrage leveren aan de gesprekken. Dat wil niet zeggen dat zwijgzamere kinderen geen rol van betekenis spelen. Non-verbale communicatie kan heel veelzeggend zijn. Zeker waar meningen of opvattingen in het geding zijn, heeft een kind niet alleen het recht om zich te uiten, maar ook om te zwijgen. Kinderen hebben recht op gevoelens van privacy, zonder dat ze meteen worden uitgesloten van gesprekssituaties.

De machtsrelatie

Waar kinderen en leerkracht samen zijn, is er hoe dan ook sprake van een machtsrelatie. Ook al laat de leerkracht aan kinderen weten, dat in een gesprek zij de rol van de geïnteresseerde luisteraar op zich neemt om kennis te

nemen van opvattingen van kinderen, dan nog blijft de hiërarchische relatie tussen kinderen en volwassene bestaan. Ook als de leerkracht vraagt of het goed is dat ze aanschuift bij een gesprek. De

kans is groot dat de sfeer of datgene wat naar voren wordt gebracht, onder invloed van de aanwezige volwassene (subtiel) verandert.

Kinderen weten dat volwassenen zelden iets 'zomaar' doen. 'Ik ben benieuwd waar jullie het over hebben' of 'Ik zou wel graag willen weten wat jullie vinden van' is voor kinderen herkenbaar, zonder dat ze trouwens weten waar de leerkracht op uit is. Dergelijke gespreksopeningen kunnen kinderen het gevoel geven dat de leerkracht geïnteresseerd is en leiden vaak tot instemmende reacties van kinderen (zie het voorbeeld aan het begin van het artikel, waar de leerkracht vraagt: hoe vinden jullie het om over school te praten?). Maar waarom de leerkracht dit wil weten, wat er gebeurt

met de uitkomsten van dit gesprek en wat je daar als kind mogelijk aan hebt? Daarover hebben kinderen vaak geen idee en deze puzzel voor kinderen leidt vaak tot 'veilige', om niet te zeggen sociaal wenselijke reacties. Kinderen zijn gewend dat leerkrachten een agenda hebben en ze verwachten vaak niet anders. Die agenda is voor leerkrachten dan wel bekend, maar voor kinderen blijft deze veelal impliciet. Kinderen serieus nemen in gesprekken betekent dat de leerkracht voortdurend beslissingen moet nemen: over hoe het gesprek aan te gaan en af te ronden, om wel of niet te interveniëren en welke interventie passend is, alsmede om de kinderen ook hiervan op de juiste momenten deelgenoot te maken (Delfos, 2008; Bosch & Tertoolen, 2008).

Spel

Al eerder is opgemerkt dat het ene kind zich gemakkelijker uit dan het andere, wat onder andere te maken kan hebben met het taalvaardigheidsniveau van kleuters. Juist kinderen, die nog volop in ontwikkeling zijn, moeten de mogelijkheden krijgen om zich te uiten op manieren die bij hen passen. In die zin is gespreksvoering maar één van de mogelijkheden die kinderen en

"Hoe doe je kinderen recht om ze zelf aan het woord te laten?"

leerkracht ter beschikking staan. Veel laten kinderen horen en zien in hun dagelijks handelen, bezig met anderen of alleen, tijdens aangeboden en zelfgekozen activiteiten. Ruimte geven aan het eigen initiatief van kinderen is informatief en stelt de leerkracht in de gelegenheid om te luisteren en te kijken en vervolgens zelf te handelen met wat zij heeft gezien en gehoord.

Als er één activiteit is waarin en waaraan kinderen zelf maximaal invulling kunnen geven, is het wel spel. En dan spel in de betekenis van 'vrij spel': een activiteit van en door kinderen, zoals dat plaats kan vinden in 'hoeken'. Vrij spel biedt kinderen de mogelijkheid om te 'vertolken' wat hen bezig houdt, mits deze ruimtes uiteraard voorzien zijn van voldoende en rijk materiaal, niet al te veel beperkingen in regels kennen, en een leerkracht die het (leren) spelen ondersteunt.

Dit zal velen die in het kleuteronderwijs werkzaam zijn zeer bekend voorkomen.

De vraag is echter wel in hoeverre de verschillende informatiebronnen die de leerkracht en de kinderen ter beschikking staan, op elkaar betrokken worden. Het perspectief van jonge kinderen is immers veranderlijk, dynamisch en flexibel. Dat vraagt van leerkrachten om zich breed te oriënteren en zich breed te (laten) informeren over de opvattingen van kinderen; opvattingen die onder andere worden bepaald door de context waarin de kinderen acteren. Ook om die reden hebben gesprekken met kinderen geen absolute, maar een aanvullende betekenis bij het, samen met kinderen, achterhalen wat hen bezig houdt en hoe ze daar tegenover staan.

Alison Clark (2007), senior lecturer bij het 'Centre for Childhood, Development & Learning' van de Open Universiteit in Engeland, heeft de mozaïekbenadering ontwikkeld. Een set van instrumenten om samen met heel jonge kinderen (vanaf 3 jaar) te verkennen wat hun opvattingen zijn over de voorschoolse voorzieningen waar ze mee te maken hebben en de uitkomsten

van de ingezette instrumenten aan de kinderen zelf voor te leggen. Een van deze instrumenten is het gebruik van een (wegwerp)fotocamera waarmee kinderen vastleggen wat zij heel belangrijk vinden in en rond hun school en wat zij willen delen met de onderzoeker en medeleerlingen. Ook in mijn eigen onderzoek naar (de ontwikkeling van) betekenisverlening door jonge kinderen, maak ik gebruik van de mozaïekbenadering en blijkt het inzetten van zowel observaties, interviews, spel en het maken en bekijken van foto's te samen een zeer rijke bron om kleuters aan het woord te laten over wat hen bezig houdt in het onderwijs (Tertoolen, van Oers, Geldens & Popeijus, 2010).

Tot slot

In dit artikel heb ik gebruik gemaakt van een (beperkt) aantal publicaties over sommige ontwikkelingsaspecten

van jonge kinderen in de schoolcontext. Niet voor niets haal ik hiervoor ook Engelstalige literatuur aan. Uiteraard zijn er in Nederland en België deskundigen te vinden op het terrein van jonge kinderen die in dit artikel op hun plaats zijn zoals onder andere Delfos, Laevers en Van Oers. Maar de zoektocht naar de stem van het jonge kind is een wereldwijd thema en zorgt voor een stroom aan actuele artikelen en boeken op dit terrein. Zeker de Engelstalige delen van de wereld (Groot Brittannië, Australië, Nieuw Zeeland), alsmede Scandinavië, maar bijvoorbeeld ook IJsland en Portugal, bieden nieuwe inzichten en ervaringen waarmee professionals, die werkzaam zijn met jonge kinderen, hun voordeel kunnen doen. Elke professional dient per slot een levenlang te leren. Dat veel publicaties nog niet vertaald zijn en (dus) Engelstalig hoeft voor (toekomstige) leerkrachten, opgeleid op HBO-niveau tenslotte, uiteraard geen beletsel te vormen!

Anja Tertoolen
(Educatieve Federatie Interactum)

Was werkzaam als opleider/
nascholer bij Hogeschool
Domstad te Utrecht
Zij werkt nu aan een proefschrift,
samen met de VU te Amsterdam
en het Kempel Reseachcentrum
te Helmond, over de
ontwikkeling van betekenis-
verlening bij jonge kinderen.

Literatuur

Bosch, W., & Tertoolen, A. (2008).
Zoveel hoofden, zoveel zinnen.
De wereld van het jonge kind,
36(3), 12 – 14.

Clark, A. (2007). Early childhood
spaces. Involving young children
and practitioners in the design
process. *Early Childhood
Development*, December 2007,
1 - 43. Bernard van Leer
Foundation.

Delfos, M. F. (2008). *Luister je
wel naar mij? Gespreksvoering
met kinderen tussen vier en
twaalf jaar* (herziene druk).
Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Engel, S. (2005). *Real Kids;
Creating Meaning in Everyday
Life*. Cambridge: Harvard
University Press.

Kjørholt, A. T. (2005). The
competent child and 'the right
to be oneself': reflections on
children as fellow citizens in an
early childhood centre. In A.
Clark, A. T. Kjørholt, & P. Moss
(Eds.), *Beyond listening. Children's
perspectives on early childhood
services* (pp. 151 - 175). Bristol:
The University Press.

Tertoolen, A., van Oers, B.,
Geldens, J., & Popeijus, H.
(2010). *Building a method
for researching attribution of
meaning by children aged 5 to 6
in school*. Submitted.